

УДК 94:332.025.7(560.8)

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-1-142-147

Оксана МЕМІШ

кандидат історичних наук, викладач кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-4877>

e-mail: okcana_82@ukr.net

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОЄКТУ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АНАТОЛІЇ (GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ): ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ ТРАНСФОРМАЦІЮ ПІВДЕННО-СХІДНОГО РЕГІОНУ ТУРЕЧЧИНИ

Анотація. Мета – аналіз ефективності реалізації Проєкту Південно-Східної Анатолії (Güneydoğu Anadolu Projesi; далі – GAP) у контексті його впливу на соціально-економічну трансформацію Південно-Східного регіону Туреччини, оцінці досягнутих результатів, виявленню ключових проблем та перспектив подальшого розвитку регіону. Акцентовано увагу на ефективності GAP як багатогалузевого інструменту соціально-економічної трансформації регіону, розглянуто основні його цілі та завдання, зокрема розвиток інфраструктури, покращення рівня життя населення та стимулювання економічного зростання. Проаналізовано вплив GAP на зниження рівня безробіття, покращення умов для сільськогосподарської діяльності та урбанізаційні процеси в регіоні, визначено роль іригаційних проєктів та енергетичних ініціатив у зміні економічної структури Південно-Східної Туреччини. Визначено, що позитивний соціально-економічний ефект від реалізації проєкту GAP у Південно-Східній Туреччині переважає над негативним. Створено нові робочі місця, промислові кластери, збільшено виробництво сільськогосподарських культур, а регіон став важливим виробником електроенергії. Водночас соціальні аспекти проєкту недостатньо розвинені: безробіття залишається високим, ВВП на душу населення не зростає, а рівень дитячої смертності перевищує середній у країні. Вказано, що додатковими викликами є затоплення пам'яток через будівництво гребель і труднощі з отриманням компенсацій. Доведено, що, не зважаючи на низку проблемних питань, загалом GAP є масштабним інфраструктурним проєктом, спрямованим на розвиток регіону та покращення рівня життя його мешканців. **Наукова новизна.** Авторкою обґрунтовано, що GAP став не лише засобом усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку Південно-Східного регіону Туреччини, але й інструментом несилового врегулювання проблем, пов'язаних з населенням даного регіону. **Висновки.** Таким чином, Проєкт GAP як масштабний інфраструктурний проєкт, спрямований на розвиток регіону та покращення життя населення, загалом має позитивний соціально-економічний ефект для Південно-Східної Туреччини, водночас є і додаткові виклики, пов'язані із затопленням культурних пам'яток і труднощами у виплатах компенсацій.

Ключові слова: Проєкт Південно-Східна Анатолія (GAP), регіональний розвиток, інфраструктурні зміни, модернізація, соціально-економічний ефект.

Oksana MEMISH

PhD (History), the lecturer of the Department of Archaeology and Auxiliary Historical Sciences, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1838-4877>

e-mail: okcana_82@ukr.net

THE EFFECTIVENESS OF THE SOUTHEAST ANATOLIA PROJECT (GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJECT): IMPACT ON THE SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE SOUTHEASTERN REGION OF TURKEY

Abstract. The purpose is to analyze the effectiveness of the implementation of the Southeastern Anatolia Project (Güneydoğu Anadolu Projesi – GAP) in the context of its impact on the socio-economic transformation of the Southeastern region of Turkey, to assess the achieved results, to identify key problems and prospects for the further development of the region. The focus is on the effectiveness of GAP as a multi-sectoral instrument of the socio-economic transformation of the region, to consider its main goals and objectives, in particular the development of infrastructure, improving the living standards of the population and stimulating economic growth. The impact of GAP on reducing unemployment, improving conditions for agricultural activities and urbanization processes in the region is analyzed, and the role of irrigation projects and energy initiatives in changing the economic structure of Southeastern Turkey is determined. It is determined that the positive socio-economic effect of the implementation of the GAP project in Southeastern Turkey outweighs the negative. New jobs, industrial clusters have been created, crop production has increased, and the region has become an important producer of electricity. At the same time, the social aspects of the project are not sufficiently developed: unemployment remains high, GDP per capita is not growing, and the infant mortality rate is above the national average. It is indicated that additional challenges include the flooding of monuments due to the construction of dams and difficulties in obtaining compensation. It is proven that, despite a number of problematic issues, GAP is generally a large-scale infrastructure project aimed at developing the region and improving the living standards of its residents. **Scientific novelty.** The author substantiates that GAP has become not only a means of eliminating the imbalance in the socio-economic development of the South-Eastern region of Turkey, but also a tool for non-violent resolution of problems related to the population of this region. **Conclusions.** Thus, the GAP Project as a large-scale infrastructure project aimed at the development

of the region and improving the lives of the population generally has a positive socio-economic effect for South-Eastern Turkey, but at the same time there are additional challenges associated with the flooding of cultural monuments and difficulties in paying compensation.

Keywords: *South-Eastern Anatolia Project (GAP), regional development, infrastructure changes, modernization, socio-economic effect.*

Постановка проблеми. Регіональні диспропорції в соціально-економічному розвитку Туреччини, зокрема, відставання Південно-Східного регіону від промислово розвинених західних регіонів, є важливою проблемою, що впливає на стабільність країни. У цьому контексті Проєкт Південно-Східної Анатолії (GAP) став однією з наймасштабніших державних ініціатив, спрямованих на економічну модернізацію та покращення якості життя в регіоні. Враховуючи значення GAP для соціально-економічної трансформації Південно-Східної Туреччини та його вплив на регіональну політику Туреччини, дослідження ефективності цього проєкту є надзвичайно актуальним. Попри реалізацію численних інфраструктурних, аграрних та економічних програм у межах GAP, питання соціально-економічного ефекту проєкту залишається дискусійним. Неоднозначні оцінки його впливу викликають необхідність поглибленого аналізу результатів реалізації ініціативи та виявлення її сильних і слабких сторін. Важливо дослідити, наскільки GAP сприяв зменшенню рівня безробіття, покращенню умов життя населення, зростанню інвестиційної привабливості регіону та вирівнюванню міжрегіональних диспропорцій у Туреччині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі основна увага до GAP зосереджена в турецько- та англomовній науковій спільноті. Важливими для комплексного аналізу проблематики є напрацювання західних і турецьких дослідників, зокрема, А. Більгена [1], М. Балата [2], К. Озкахрамана, М. Гюнтера [3], К. Кушпера, Л. Робертсона, С. Кірджі [4], К. Кайгусуза [5], І. Юкселя [6] та ін. Маємо відзначити, що в наукових публікаціях детальна увага приділена всебічному осмисленню проєкту в контексті сталого розвитку, оцінці його ефективності у зменшенні економічних диспропорцій між регіонами Туреччини та його ролі у боротьбі з бідністю. Значна частина досліджень присвячена впливу GAP на сільське господарство, іригацію та розвиток інфраструктури, а також аналізу змін у структурі зайнятості населення. Висвітлюють науковці й політичний та соціокультурний вимір реалізації проєкту, зокрема його значення для урегулювання «курдського питання» та внутрішньополітичної стабільності. В українських публікаціях тема GAP залишається малодослідженою, проте зростає інтерес до питання державних регіональних стратегій та їхнього впливу на соціально-економічну трансформацію. Це свідчить про необхідність подальших комплексних досліджень, які дозволять об'єктивно оцінити результати та перспективи реалізації GAP у контексті регіональної політики Туреччини.

Мета статті – проаналізувати ефективність реалізації проєкту GAP у контексті його впливу на соціально-економічну трансформацію Південно-Східної Туреччини, оцінити досягнуті результати, виявити основні проблеми та перспективи подальшого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Нестабільна політична ситуація та брак інвестицій довгий час гальмували промисловий розвиток курдських районів Туреччини. У 1960–90-х рр. слабка інфраструктура не сприяла створенню робочих місць, а промислова відсталість підтримувала традиційні суспільні структури, що ускладнювали асиміляцію. Основними економічними проблемами залишалися дефіцит інвестицій, неефективне управління та високе безробіття, яке сягало 20%, причому більшість працевлаштованих працювали сезонно. Обмежений доступ до іригації та електроенергії посилював економічну кризу, спричиняючи масову міграцію курдів до великих міст і за кордон, де вони часто опинялися в умовах маргіналізації.

Одним із ключових несилових механізмів вирішення «курдського питання» стало впровадження проєкту GAP, спрямованого на сталий розвиток регіону. У 1990–2010-х рр. реалізація GAP допомогла скоротити економічні диспропорції, підвищити рівень життя та доходи місцевого населення. Проєкт базується на концепції сталого розвитку, що включає збалансоване економічне зростання, охорону довкілля, покращення інфраструктури та створення робочих місць. Ефект від реалізації проєкту GAP можна оцінити, проаналізувавши деякі економічні та соціальні показники розвитку Південно-Східної Туреччини. Так, у період із 1990 по 2018 рр. населення Південно-Східної Туреччини збільшилося майже вдвічі: з 5 млн 157 тис. – до 8 млн 976 тис. осіб [7]. У період з 2004 по 2018 рр., при номінальному збільшенні ВВП регіону, зросла частка Південно-Східного регіону у ВВП Туреччини. Підтвердженням цього слугують статистичні дані таблиці 1.

Таблиця 1

Частка Південно-Східної Анатолії у ВВП Туреччини (2004–2018 рр.) [7]

<i>Рік</i>	<i>Номінальне значення ВВП Південно-Східної Анатолії (млрд. лір)</i>	<i>Частка у ВВП Туреччини (%)</i>
2004	22	4,51
2008	37	4,38
2011	59	5,17
2018	181	5,44

Структура ВВП регіону змінилася на користь збільшення в ній частки промисловості та зменшення частки сільського господарства, як і замішлювалось у рамках плану. Частка сфери послуг мало змінилася. Внесок у кожен із трьох секторів ВВП Туреччини збільшився приблизно на 1%. Незважаючи на початок реалізації Проєкту GAP, упродовж 2000-х – 2010-х рр. ВВП на душу населення в Південно-Східній Анатолії у середньому залишався на рівні вдвічі нижчому від ВВП на душу населення Туреччини. Невтішними є й показники безробіття: за даними Інституту статистики Туреччини, при незначному його підвищенні на всій території Туреччини (з 8,4% у 2004 р. – до 11,5% у 2019 р.), у регіоні Південно-Східної Анатолії цей показник зріс майже вдвічі (з 10,7% у 2004 р. – до 19,1% у 2019 р.). Рівень неписьменного населення віком понад 15 років у регіоні знизився з 12,4% (2008 р.) – до 4,7% (2019 р.), що є успіхом. Проте регіон все ще відстає від середнього показника по країні: 6% у 2008 р. та 2% у 2019 р. [8].

Показник дитячої смертності (на тисячу осіб) змінився в рамках загальної для всієї Туреччини тенденції до зниження. З іншого боку, останніми роками розрив між загальним рівнем по країні та рівнем по регіону збільшився не на користь Південно-Східних провінцій. За 19 років перше місце за цим показником перейшло від Сірта до Газіантепа, а в провінції Шанлиурфа, де цей показник був найнижчим у регіоні на 2000 р., дитяча смертність знижується набагато повільніше, ніж в інших мулах. Найнижчий рівень за цим показником у 2019 р. спостерігався у Діярбакирі [9].

Відповідно до даних перепису 1990 р., на території Східної та Південно-Східної Туреччини проживали 9365 тис. осіб. Згідно перепису, уродженцями регіону були біля 13 млн, тобто понад 3,6 млн осіб (близько третини населення регіону) мігрували з рідних місць. У деяких районах мігрувало до половини населення. Наприклад, з Тунджелі виїхали 53% населення, з Ерзінджані – біля 50%, Карса – 45%, Сірта – 42%, Ерзурума – 36%, Мардіна – 35%. Найнижчий рівень міграції спостерігається у Діярбакирі, Урфі, Вані, Батмані, Ширнаку та Хакярі – 15–20 %. Однак тут можна спостерігати внутрішньо-регіональну міграцію – із сільської місцевості до міст, яка значно збільшила навантаження на і без того нерозвинену інфраструктуру останніх, перетворивши їх на величезні зони бідності. Слід наголосити ще раз, що значна частина міграції (як внутрішньо-регіональна, так і за межі курдського регіону) була зумовлена не лише соціально-економічними причинами, а боротьбою проти терористичної діяльності РПК. Зігнали з рідних місць їхніх мешканців численні гідропроекти, що спричинили знищення багатьох населених пунктів тощо. Чисельність населення Діярбакира за сім років зросла майже вдвічі: за переписом 1990 р. вона становила 380 тис. осіб, а за переписом 1997 р. – вже 750 тис., тобто щорічне зростання перевищувало 10% [10, с. 213]. Після незначного підвищення у 2017–2018 рр. чистого коефіцієнта міграції (на тисячу осіб), у 2019 р. знову стався спад. Динаміку еміграції населення з Південно-Східної Анатолії відображено в таблиці 2.

Результати реалізації проєкту, з погляду розвитку сільського господарства регіону, також є суперечливими. Доцент сільськогосподарського факультету Університету Харран Алі Риза Озтюркмен наводить такі приклади: спостерігається сплеск міграції фермерів з далеких від гребель районів у райони нових гребель, що залишає перші без робочої сили, оскільки в зрошуваних регіонах набагато більший потенціал для ведення сільського господарства. Крім того, в деяких районах спостерігається надмірне зрошення, що призводить до загибелі врожаю. Ускладнює ситуацію те, що в багатьох районах досі відсутні дренажні канали, які дають змогу боротися з надлишками води. Справа в тому, що надлишки води створюють сприятливе середовище для розвитку хвороб рослин, що призводить до зниження якості врожаю, що збирається. З цієї причини в районі міста Суруч місцеві жителі навіть перекирили потік води, що йде до сільськогосподарських угідь іригаційними каналами [12].

З іншого боку, спорудження нових іригаційних споруд уже дало певний позитивний ефект: наприклад, зріс асортимент культур, що вирощуються. Як і було заплановано, підвищився експортний потенціал регіону, керівництво наводить такі приклади: експорт з Південно-Східної Туреччини за останні 20 років зріс приблизно в 20 разів, з 500 млн – до 10,5 млрд лір [13]. При цьому зростає і показник частки у загальному експорті Туреччини: з 1,81% у 2000 р. – до 6,16% у 2020 р. [13].

Таблиця 2

Динаміка еміграції населення з Південно-Східної Анатолії (2008–2019 рр.) [11]

<i>Рік</i>	<i>Коефіцієнт чистої міграції по регіону</i>
2008	-7,56
2009	-7,12
2010	-3,8
2011	-4,11
2012	-7,55
2013	-5,7
2014	-6,12
2015	-8,38
2016	-8,66
2017	-3,73
2018	-3,73
2019	-6,15

Завдяки реалізації Проєкту Південно-Східної Анатолії, площа зрошуваних сільськогосподарських угідь Туреччини зросла вдвічі. Виробництво бавовни зросло зі 150 до 400 тис. метричних тон, що перетворило південно-східні райони Туреччини на одного з найбільших виробників бавовни у світі. У 2002 р. загальний обсяг експорту з регіону становив 689 млн дол. Натомість у 2010 р. цей показник сягнув 4,166 млрд дол. Показовим є той факт, що за наявності таких багатих джерел прісної води й активної їх експлуатації останніми роками доступ до каналізації має лише 82% населення регіону, тоді як показник загалом по Туреччині дорівнює 92% (на 2018 р.).

Кількість організованих індустріальних зон (ОІЗ) зросла вдвічі й у 2019 р. склала 18, а кількість працівників на них становить 174170 осіб. Найбільшою з них, як за площею, так і за кількістю задіяних робочих місць, є центральна ОІЗ Газіантепа, її площа складає 4144 га, а у 2019 р. на ній були задіяні 135 тис. осіб. Друге місце за такими показниками займає ОІЗ Шанлиурфа, її площа становить 1713 га, а працювали на ній 13353 особи. Надалі планується створити ще 9 ОІЗ [9]. У рамках промислової складової проєкту також створювалися і малі виробничі майданчики (МВП). Лідерство за кількістю робочих місць на них у 2019 р. знову було у Газіантепа – було задіяно 4211 робочих місць. Для порівняння, у Ширнаку за допомогою МВП було створено лише 248 робочих місць [9].

Успішним аспектом проєкту можна назвати й енергетичну складову: в 2019 р. було завершено будівництво 76% усіх ГЕС, а із греблею Ілісу, що запрацювала 2020 р., цей показник перетнув позначку в 90% [14]. Дійсно, енергетична складова проєкту має особливе значення для Туреччини. Усього в країні на гідроенергетику припадає 25% виробленої електроенергії [15], а електростанції, побудовані в рамках проєкту, на тепер виробляють біля 1/5 електроенергії загальнотурецького обсягу [12]. У ході реалізації Проєкту Південно-Східної Анатолії збудовано каскад із 19 гідроелектростанцій – один із найбільших комплексів у світі, здатний генерувати 8900 гігават-годин. Станом на 2010 р. він забезпечував 22% від загальнонаціонального споживання електроенергії. Водночас потрібно зауважити залежність цього типу виробництва електроенергії від природних умов. Так, у 2021 р., через малу кількість опадів (їх рівень був на 40 % нижчий за середній), рівень води в р. Євфрат знизився, що негативно вплинуло на виробництво. Відтак ГЕС Каракомиш у період з 01.01.2021 по 30.04.2021 рр. виробила на 57% менше електроенергії, ніж за аналогічний період попереднього року [16].

Тривалі літні посухи, звичайні для зони GAP, раніше змушували фермерів вирощувати традиційні культури, які потребували малої кількості води, у тому числі озимі, ячмінь, сочевицю, кунжут. Однак там, де завдяки Проєкту Південно-Східної Анатолії набула поширення іригація, фермери перейшли на культивування бавовни, тютюну та інших більш комерційно вигідних культур.

Проєкт спирається на філософію сталого розвитку людського потенціалу, що спрямована на створення умов, за яких майбутні покоління зможуть отримати вигоду та розвиватися. Основні стратегії проєкту включають справедливість у розвитку, охорону навколишнього середовища, створення робочих місць, територіальне планування та розвиток інфраструктури. При досягненні цих цілей основною метою розриву є нормалізація рівня розвитку, доходів та рівня життя між південно-східним та іншими регіонами Туреччини. GAP повністю трансформує регіон, створюючи

економічні та соціальні можливості й розвиваючи бізнес. З метою сприяння розвитку регіону, ведеться будівництво таких найважливіших об'єктів інфраструктури, як аеропорти й автомобільні шляхи. GAP забезпечить роботою, за оцінками експертів, 3,5 млн людей.

GAP переслідує й явну політичну мету: зменшити привабливість Робітничої партії Курдистану. Плани економічного розвитку регіону, як складова частина спільної кампанії проти «курдського тероризму», включені до «Плану дії боротьби з тероризмом», який вперше було обговорено на Національній Раді Безпеки 29 грудня 2005 р. План дії, слідуючи шляхом «тотальної війни» з тероризмом, в той же час включає і пакет «мирних дій» для «зменшення міжрегіональної диференціації в розвитку» у сферах освіти, охорони здоров'я, спорту, міграції, релігії й використовує можливості GAP для зростання зайнятості.

На жаль, успіхи проєкту GAP в галузі будівництва спричинили серйозні негативні наслідки для пам'яток культури. Так, будівництво греблі Ілісу в рамках проєкту GAP спричинило затоплення стародавнього міста Хасанкейф, що призвело до втрати археологічних пам'яток шумерського, асирійського та вавилонського періодів. Європейський суд з прав людини відхилив скаргу і навесні 2020 р. затоплення розпочалося. Деякі місцеві жителі, що залишили місто, не потрапили до списків переселенців, яким гарантували нове житло, інші місцеві жителі повідомляли, що уряд виплатив їм добрі компенсації за втрачену нерухомість [17]. Як бачимо, попри позитивний вплив проєкту, зокрема на енергетичний сектор, він стикається з викликами щодо управління водними ресурсами та впливу на довкілля. Недосконалою виявилась й процедура врахування потреб місцевого населення для підвищення ефективності ініціативи.

Висновки. Таким чином, GAP як масштабний інфраструктурний проєкт, спрямований на розвиток регіону та покращення життя населення, загалом має позитивний соціально-економічний ефект для Південно-Східної Туреччини, сприяючи створенню робочих місць, розвитку промисловості та енергетики. Водночас залишаються чималі проблеми – високий рівень безробіття, повільне зростання ВВП, підвищена дитяча смертність. Додаткові виклики пов'язані із затопленням культурних пам'яток і труднощами у виплатах компенсацій.

Список літератури

1. Bilgen A. Güneydoğu Anadolu Projesi'ni beklerken: projenin tamamlanmasını geciktiren faktörler üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 2019. № 37(2). P. 41–270.
2. Balat M. Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and regional development applications. *Energy Exploration & Exploitation*. 2003. Vol. 21, № 5/6. P. 391–404.
3. Ozkahraman C., Gunter M. The Southeastern Anatolia Project (GAP): an obstacle to Turkish accession to the European Union? *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies Villanova University*. 2016. Vol. 40, № 1. P. 26–45.
4. Cushner K., Robertson L., Kirca S., Cakmak M. A cross-cultural material development project to train Turkish development personnel in the Southeastern Anatolia regional development project (GAP). *International Journal of Intercultural Relations*. 2003. Vol. 27, Issue 6. P. 609–626.
5. Kaygusuz K. Energy and water potential of the Southeastern Anatolia Project (GAP). *Energy Sources*. 1999. Vol. 21/10. P. 913–922.
6. Yuksel I. Southeastern Anatolia Project (GAP) For Irrigation and Hydroelectric Power in Turkey. *Exploration & Exploitation*. 2006. Vol. 24, № 4/5. P. 361–370.
7. GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı (1990, 2000, 2007–2018). *Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/istatiski_veriler/nufus.pdf.
8. Eğitim durumuna göre nüfus (15 yaş ve üzeri): okuma yazma bilmeyen. *Türkiye İstatistik Kurumu*. URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?d=4326216-e=3&6578706f7274=1>.
9. Güneydoğu Anadolu Projesi Son Durum, 2019. *Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=0645c0cbcc>.
10. Мосаки Н. Курдистан: ресурсы и политика. Ч. II. Москва: ИВ РАН, 2005. 342 с.
11. Göç ve Nüfus. *Türkiye İstatistik Kurumu*. URL: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do>.
12. GAP çiftçisi Türkiye'nin sesi olabilir. *Haber Şanlıurfa*. URL: <https://www.habersanliurfa.net/gap-ciftcisi-turkiye-nin-sesi-olabilir/43060/>.
13. GAP bölgesi il bazında ihracat değerler altyapı istatistiki veriler. *Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdfler/icerik/istatiski_veriler/ihracat_ithalat.pdf.

14. GAP 2019 yılı faaliyet raporu. *GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı*. URL: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=84fca877f0>.
15. Türkiye elektrik üretimi. *Enerji Atlası*. URL: <https://www.enerjiatlası.com/elektrik-uretimi>.
16. Güneydoğu'daki kuraklık elektrik üretimini de etkiledi, 07.05.2021. *Enerji Atlası*. URL: <https://www.enerjiatlası.com/haber/guneydogu-daki-kuraklik-elektrik-uretimini-de-etkiledi>.
17. Hasankeyf'in son hali görüntülendi! Görmek isteyenlerin sayısı her gün artıyor. URL: <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-hasankeyfin-son-hali-goruntulendi-gormek-isteyenlerin-sayisi-her-gun-artiyor-41470606>.

References

1. Bilgen, A. (2019). Waiting for the Southeastern Anatolia Project: an investigation on the factors that delay the completion of the project. *Hacettepe University Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 37(2), 41–270 [In Turkish].
2. Balat, M. (2003). Southeastern Anatolia Project (GAP) of Turkey and regional development applications. *Energy Exploration & Exploitation*, 21/5–6, 391–404.
3. Ozkahraman, C., Gunter, M. (2016). The Southeastern Anatolia Project (GAP): an obstacle to Turkish accession to the European Union? *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies Villanova University*, 40/1, 26–45.
4. Cushner, K., Robertson, L., Kirca, S., Cakmak, M. (2003). A cross-cultural material development project to train Turkish development personnel in the Southeastern Anatolia regional development project (GAP). *International Journal of Intercultural Relations*, 27/6, 609–626.
5. Kaygusuz, K. (1999). Energy and water potential of the Southeastern Anatolia Project (GAP). *Energy Sources*, 21/10, 913–922.
6. Yuksel, I. (2006). Southeastern Anatolia Project (GAP) For Irrigation and Hydroelectric Power in Turkey. *Exploration & Exploitation*, 24/4–5, 361–370.
7. Distribution of GAP Region Population by Provinces (1990, 2000, 2007–2018). *GAP Regional Development Administration*. Retrieved from: http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdf/icerik/istatiski_veriler/nufus.pdf [In Turkish].
8. Population (ages 15 and over) by educational status: illiterate. *Turkish Statistical Institute*. Retrieved from: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do?d=4326216-e=3&6578706f7274=1> [In Turkish].
9. Southeastern Anatolia Project Latest Status, 2019. *GAP. Regional Development Administration*. Retrieved from: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=0645c0cbcc> [In Turkish].
10. Mosaky, N. (2005). Kurdistan: resources and politics. Part II. Moscow [in Russian].
11. Migration and Population. *Turkish Statistical Institute*. Retrieved from: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do> [In Turkish].
12. GAP farmers can be the voice of Turkey. *News Şanlıurfa*. Retrieved from: <https://www.habersanlıurfa.net/gap-ciftcisi-turkiye-nin-sesi-olabilir/43060> [In Turkish].
13. Export values infrastructure statistical data on a provincial basis for the GAP region. *GAP Regional Development Administration*. Retrieved from: http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdf/icerik/istatiski_veriler/ihracat_ithalat.pdf [In Turkish].
14. GAP2019 activity report. *GAP Regional Development Administration*. Retrieved from: <http://yayin.gap.gov.tr/pdf-view/web/index.php?Dosya=84fca877f0> [In Turkish].
15. Türkiye's electricity production. *Energy Atlas*. Retrieved from: <https://www.enerjiatlası.com/elektrik-uretimi> [In Turkish].
16. Drought in the Southeast also affected electricity production. (2021). *Energy Atlas*. Retrieved from: <https://www.enerjiatlası.com/haber/guneydogu-daki-kuraklik-elektrik-uretimini-de-etkiledi> [In Turkish].
17. The latest version of Hasankeyf has been viewed! The number of people who want to see it is increasing every day. Retrieved from: <https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/galeri-hasankeyfin-son-hali-goruntulendi-gormek-isteyenlerin-sayisi-her-gun-artiyor-41470606> [In Turkish].

Надійшла до редакції / Received: 27.02.2025
Схвалено до друку / Accepted: 21.04.2025